

Utredning avseende: Sundsvalls stadsplan, från 31 januari 1890, efter den stora branden 1888

Mot bakgrund av ett förslag att bygga ett höghus på Stora Torget i Sundsvall och oklarheter om vad som gäller har en arbetsgrupp fördjupat sig i vad som är gällande stadsplan/detaljplan och hur den kom till.

Sundsvalls stenstad ett riksintresse

Riksintressebeskrivning beslutad av RAÄ (Riksantikvarieämbetet) 1996:

Motivering:

Stadsmiljö och centrum i en industriregion. Unikt uttryck för sågverksindustrins expansion och det sena 1800-talets burgna stadsbyggande med storstadsmässiga ambitioner samt parallellt härmed utbyggd arbetar- och hantverkarförort.

Uttryck för riksintresset:

Stadskärnans rutnätsplan som i grunden härstammar från 1600-talet och de förändringar och utvidgningar som genomfördes vid 1800-talets slut. Stenstadsbebyggelsen som tillkom under en kort period efter den förödande branden 1888. Hamn- och järnvägsmiljöer. Stenhammaren med träbebyggelse, karaktäristiska uthus och trädgårdar.

Riksintressebeskrivning från 2015, (material framtaget i samband med länsstyrelsens översyn av riksintresseområden för kulturmiljövården under 2015):

”Stadsplaner från mitten av 1800-talet kännetecknas av de då nya inslagen av grönstråk i form av esplanader, alléer och parker. Landets städer, som framförallt bestod av trähusbebyggelse eldhärdades ofta under 1700- och 1800-talen. De planerade och planterade öppna stadsrummen var en reaktion för att skydda mot nya bränder. I Sundsvall är detta mycket tydligt. Efter tre stadsbränder som var och en ödelagt i stort sett hela staden, anlades det i slutet av 1800-talet en bred esplanad som delar in stadskärnan i två delar. Esplanaden, Stora torget med Stadshuset och parkanläggningen Vängåvan skapar ett storslaget och öppet område i den annars täta stadskärnan. Detta öppna stadsrum med planteringar, till vilket viktiga byggnader är knutna, är typiskt för sin tid och förstärker Sundsvalls storstadsmässiga uttryck vilket har ett starkt värde för riksintresset.”

Sundsvall har accepterat riksintresset och lagt fast det i sin översiktsplanering och då skall riksintresset enligt lagstiftningen gälla och prioriteras gentemot lokala och regionala intressen.

Mot bakgrund av riksintresset och dess beskrivning är det intressant att klarlägga hur stadsplanen kom till. Riksintressets stora värden är ju både stadsplanen och de ståtliga stenshusen.

Processen bakom 1890 års stadsplan

Efter den stora förödande branden 1888 var stadens politiker mycket angelägna om att kunna bygga upp staden igen så fort det var möjligt och för det krävdes en ny stadsplan.

Enligt den byggnadsstadga som gällde vid slutet av 1800-talet skulle en stadsplan ha breda gator för att förhindra stora stadsbränder. I Sundsvall upprättade byggnadsnämnden ett sådant förslag bl. a. med en esplanad (ungefär där den ligger idag), men stadsfullmäktige ansåg inte detta som ett bra förslag och tillsatte en kommitté för att ta fram ett förslag som hade samma gatunät och kvartersindelning som den gällande stadsplanen, från 1878, före branden. Stadsfullmäktige valde att skicka ett ”sammanjämningsförslag” för fastställelse.

Utdrag från Kungl. Maj:t's skrivelse 31 maj 1889.

Byggnadsnämnd upprättadt förslag, dels ett förslag, uppgjort af särskilde, utaf Stadsfullmäktige utsedde kommitterade, dels ock ett vid Stadsfullmäktiges sammanträde den 15 Januari 1889 framställt sammanjämningsförslag så lydande:

För "östra staden", dvs stenstan, var sammanjämkningen:

att östa stadsdelen borde i öfverensstämmelse med 1878 års plan regleras med undantag, att dels Storgatan, enligt kommittéens förslag, förbredes till 60 fot och göres rakare, dels Stora brandallén vid Vångåfvan utgår, och dels den anordning för bro-cirkus och magasinatomterna iakttages, som af kommitterade förslags; samt

Byggnadsnämndens stadsplaneförslag har inte hittats men formuleringen tyder på att det i det förslaget fanns en brandallé/esplanad vid Vångåvan i förslaget, förmodligen ungefär som nuvarande Esplanaden.

, än äfven inlagt i denna stadsdel en från norr till söder gående brandgata, den så kallade Torgesplanaden, med en bredd av 160 fot.

Stadsfullmäktiges argument för att föreslå avvikelser från gällande byggnadsstadga, främst gatubredder och därtill kopplad ekonomi, framgår av Kungl. Maj:t 's skrivelse:

Med tillkännagivande, att besvär öfver Stadsfullmäktiges ofvanberörda beslut icke hos Eder anförts, hafven I för egen del yttrat, bland annat, att den af Byggnadsnämnden ursprungligen föreslagna planen ovedersägligen skulle i långt högre grad än Stadsfullmäktiges förslag bereda trygghet inom samhället mot mera utbredda eldsolyckor samt uppfylla skönhetsinnets anspråk på fritt utrymme, omvexling och prydlighet, under det att den af Stadsfullmäktige understödda planen för området öster om Skolparken emellan Selångersån och jernvägen icke oväsentligen afveke från gällande byggnadsstadgas föreskrifter, särskildt hvad anginge ifrågasatta tvärgator eller gränder om endast 8,9 meters bredd, men att, då å andra sidan i beaktande toges dels att Byggnadsnämndens regleringsplan måste till följd af dermed förenade kostnader anses utförbar, dels att Stadsfullmäktige genom beslut, som blifvit af Eder fastställt, förhindrat, att hus af annat än sten eller därmed jämförligt ämne finge, utom i vissa mindre betydande undantagsfall, uppföras inom berörda område, och dels att den enighet, hvarmed den af Stadsfullmäktige föreslagna planen nu mera omfattades av samtliga lokalmyndigheter i staden, uppenbarligen röjde, att samhällets ekonomiska intressen och dermed förenade lugna utveckling bäst blefve genom denna plan bevarade, I ansågen Eder böra hemställa, att Oss tackes för Sundsvall nådigast godkänna de afvikelser från byggnadsstadgan, som Stadsfullmäktige föreslagit, samt för så vidt tryggheten mot eldfara i ofvan nämnda så kallade stenhustad kunde anses fullt tillgodosedd genom tvärgator af så ringa bredd, som nu blifvit ifrågasatt, fastställa sistberörda plan.

Kungl. Maj:t begär in utlåtande från Öfverintendentens-Embetet, senare Byggnadsstyrelsen. Motsvarar troligen Boverket och RAÄ idag.

Uti häröfver infordrat underdånigt utlåtande har vårt Öfverintendentens-Embete, som instämt i hvad I anført rörande den af Byggnadsnämnden framställda planen, vidare, beträffande Stadsfullmäktiges nu underställda förslag anført, att då frågan här gällde återuppförandet af en till större delen afbrunnen stad, hvilken följaktligen borde till ny stadsdel hänföras, Embetet ansåge sig ej kunna emot bestämmelserna i 14 och 15 §§ af byggnadsstadgan förorda den åsyftade gatubreddens af endast 8,9 meter inom området öster om Skolparken emellan Selångersån och jernvägen, hvarförutom

Embetet tillstyrker ej avsteget från byggnadsstadgan.

Kungl. Maj:t anser däremot att avvikelserna kan accepteras om det införs en esplanad och att betryggande byggnadssätt kommer till användning, dvs stenbyggnader.

Utdrag ur Kungl. Maj:t's fastställelse av stadsplanen med ändringar i "östra staden", stenstan:

nu/
 Då Wi låtit detta ärende Oss föredragas, hafve Wi, som på grund af de särskilda omständigheter, som i detta ärende förekomma, ansett föreskrifterna i byggnadsstadgan för rikets städer angående gatas bredd icke böra utgöra hinder för utläggning af gator och gränder inom den östra stadsdelen till allenast den bredd, Stadsfullmäktige föreslagit, så framt inom denna stadsdel anläggas en esplanad, dels ock emot eldsolyckor betryggande byggnadssätt kommer till användning, funnit godt i nåder fastställa ny plan för reglering af staden Sundsvall i enlighet med den af Stadsfullmäktige godkända kartan jemte tillhörande beskrifning, att lända till efterrättelse vid verkställighet i den mån sådant utan förnärmande af någons lagliga rätt kan ske, dock med iakttagande i afseende å de särskilda stadsdelarne

Östra staden:

att en esplanad med två gator, vardera af tolv meters bredd och 24 meters utrymme dem emellan för plantering, eller till sammans 48 meter, räknat från bankhusets vestra sida, skall anläggas genom denna stadsdel och fortsättas söder om jernvägen till Bergsgatan; samt

att i denna stadsdel endast må uppföras hus af sten med brandbotten samt trappor af sten eller jern, och att, då under boningshus anbringas källare, de samma muras af sten och göras hvällda;

Kungl. Maj:t begär att dessa ändringar skall skickas in igen för att godkännas.

viljande Wi härmed anbefalla Eder att förståndiga Stadsfullmäktige att ej mindre skyndsamt låta å den underställda regleringskartan utmärka de af Oss föreskrifna ändringar i och tillägg till den af Stadsfullmäktige antagna planen, än äfven derefter till Oss för nådigt godkännande insända berörda karta.

Kartorna skickas tillbaka till Sundsvall.

Hvilket Wi Eder till egen och vederbörandes kännedom och efterrättelse i nåder meddele; hvarjemte de af Eder överlämnade kartor med tillhörande beskrifningar återsändas för att vederbörande tillställas. Stockholms Slott den 31 Maj 1889.

OSCAR.

Den 31 januari 1890 fastställs stadsplanen av Kungl. Maj:t men inte avseende esplanadens minskade bredd. Man kan kanske säga att Kungl. Maj:t följde Magistratens synpunkter på stadsplanen.

Att kv Måttan fastställts som öppen plats av Kungl. Maj:t framgår också av ett protokoll från stadsfullmäktige den 14 mars 1890 i ett ärende från byggnadsnämnden och av Kungl. Maj:t 's beslut om bredden på esplanaden:

Utdrag ur: **Byggnadsnämndens framställning den 14 Mars 1890 om Bredgrändens igenläggning.**

Genom nadigt bref af den 31 Maj 1889 vid fastställelse af ny plan för stadens reglering har Kongl. Maj:t föreskrifvit bland annat, att en esplanad med två gator, hvardera af tolf meters bredd och tjugufyra meters utrymme den emellan för plantering eller tillsammans 48 meter, räknadt från det i kvarteret »Pan», öster om Klockaregränden belägna bankhusets vestra sida, skall anläggas genom östra staden och fortsättas söder om jernvägen till Bergsgatan.

I bredden på den salunda föreskrifna esplanaden hafven I anhållit om minskning; men denna Eder anhållan har Kongl. Maj:t den 31 sistlidne Januari afslagit; dock har han medgifvit, att den öfverblifna delen af kvarteret »Måttan» emellan esplanaden och torget finge utläggas till öppen plats.

Utdrag ur: **Kongl. Bref den 31 Januari 1890 om afslag å Stadsfullmäktiges begäran om minskning af bredden på esplanaden.**

Efter det Vårt Öfverintendentsembete afgifvit infordradt underdanigt utlåtande och deri, i likhet med Magistraten och Eder, ej funnit skäl att tillstyrka bifall till den ifrågasatta inskränkingen i

esplanadens bredd, hafva Vi nu i nåder låtit detta ärende Oss föredragas och dervid icke funnit skäl att till Stadsfullmäktiges förvarande ansökning lemna bifall i vidsträcktare mån än att det mellan Stora torget och ifrågavarande esplanad belägna kvarteret »Måttan» skall utläggas till öppen plats. Hvilket Vi Eder till egen och vederbörandes kännedom och efter rättelse i nåder meddele, hvarjemte den af Eder öfverlemnade karta med beskrifning återsändes för att Stadsfullmäktige tillställas.

Stockholms Slott den 31 Januari 1890.

OSCAR.

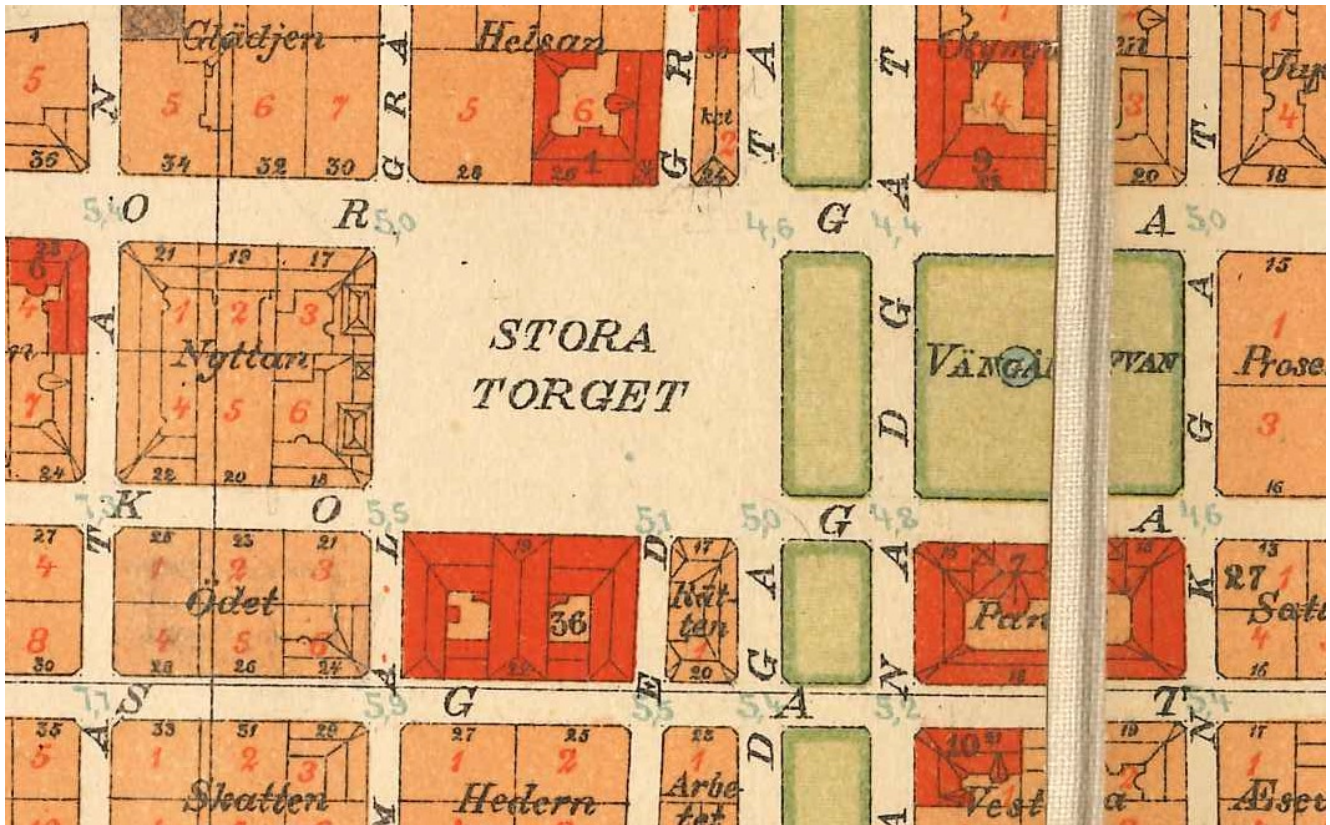
Fastställelseprocessen slutar alltså med att Sundsvall inte får igenom att minska bredden på esplanaden men Kungl. Maj:t fastställer uttryckligen att "kvarteret Måttan skall utläggas till öppen plats" enligt stadsfullmäktiges förslag.

Eftersom det varit en rätt omfattande fastställelseprocess med många ändringar och vissa avsteg från gällande byggnadsstadga behövdes en "slutlig" stadsplanekarta över vad som gällde som fastställd stadsplan.

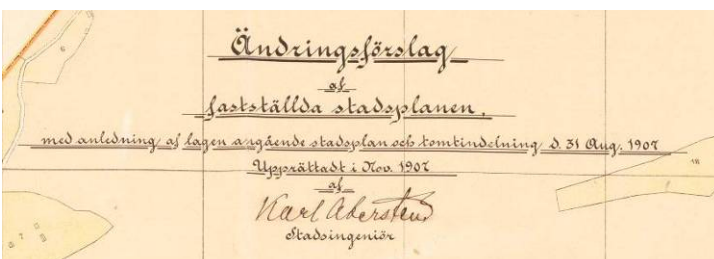
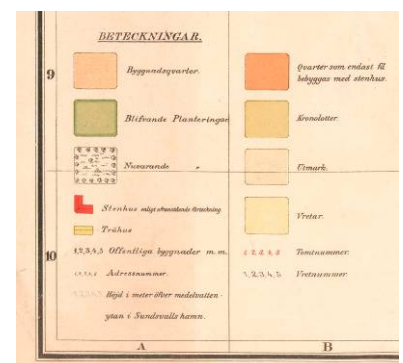
Denna upprättades 1891 av stadsingenjör Emil Rydbeck och måste anses vara den gällande stadsplanen (stadsplanen finns i länsstyrelsens arkiv).

På denna stadsplan, "Karta öfver Sundsvall af Kongl Maj:t fastställd 31 januari 1890", finns inte kvarteret Måtten med, helt i överensstämmelse med Kungl. Maj:t 's redovisade beslut.

Ny stadsplanelag 1907

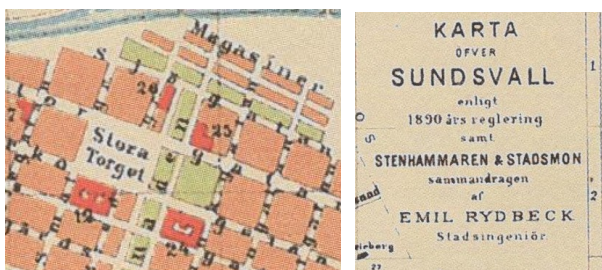
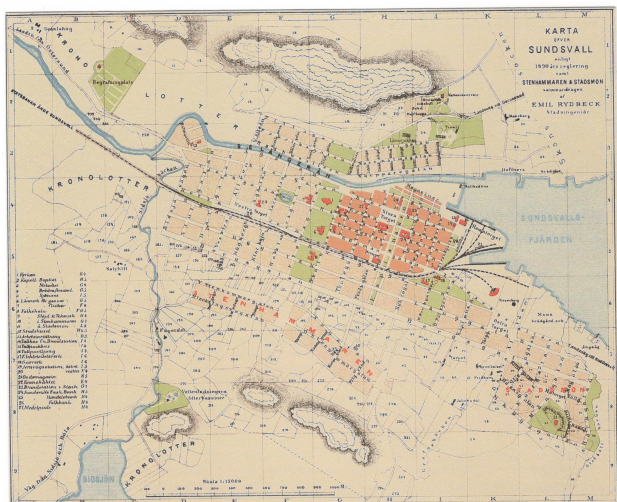
1907 införs en ny stadsplanelag i Sverige. Sundsvall skickar in sin stadsplan för fastställelse av vissa ändringar enligt den nya lagen (dock inte för Stora Torget och Vängåvan). Den karta som då skickas in är Emil Rydbeck's karta från 1891, fastställd av Kungl. Maj:t 31 jan 1890. Det finns inget byggnadskvarter markerat mellan Stora torget och Vängåvan.

På den inskickade kartan (finns i Riksarkivet) står det tydligt: Ändringsförslag af fastställda stadsplanen. Med anledning af lagen angående stadsplan och tomtindelning d. 31 aug 1907. Upprättad i nov 1907 af Karl Abersten Stadsingeniör

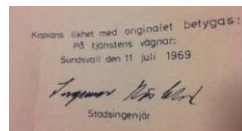
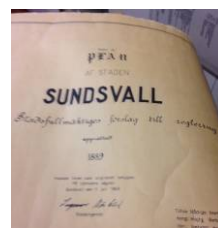
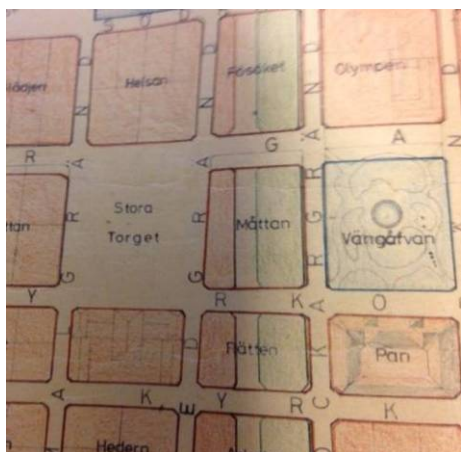
Vykort från 1990-talet

Ytterligare en stadsplanekarta över 1890 års stadsplan har dykt upp, via ett vykort som stadsbyggnadskontoret tog fram på 1990-talet, var originalet finns är oklart. Den är inte daterad men upprättad av Emil Rydbeck. Det intressanta med denna karta är att där står ”Stora Torget” över hela torget fram till Esplanaden. Texten ligger mycket tydligt över det gamla slopade kvarteret Måttan. Det visar att ”stadsplanechefen”, Emil Rydbeck, markerar att kv Måttan utgått och att det medvetet har bildats en stor öppen plats, Stora Torget – Vängåvan.

Byggrätt på kvarteret Måttan dyker upp

Ytterligare ett dokument som lyfts fram inom Sundsvalls kommun är en karta från 1969. Det är stadsplaneförslaget från 1889, det som stadsfullmäktige skickade in till Kungl. Maj:t för fastställelse, där Esplanaden är markerad men kv Måttan är kvar på kartan och det står inget om att Kv Måttan skall utgå. Kartans ”likhet med originalet betygas” av Ingemar Rösblad, Stadsingenjör.

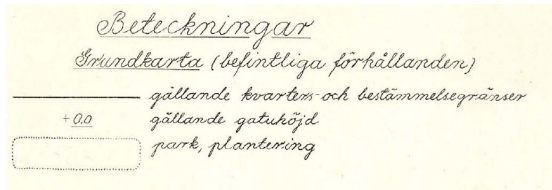
En trolig förklaring till denna karta är att det är den karta som kom tillbaka från Kungl. Maj:t men inte har försetts med de ”beslut” som stadsfullmäktiges beslutsprotokoll från 15 juli 1889 visar och som Kungl. Maj:t fastställde:

2:o) Herrar Kihlmans och Mattssons tomter i kvarteret »Måttan» utläggas till öppen plats.

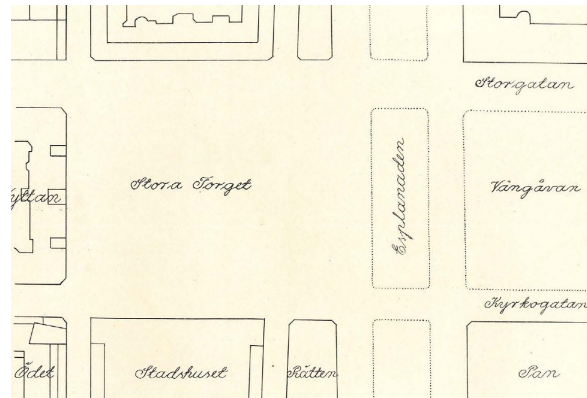
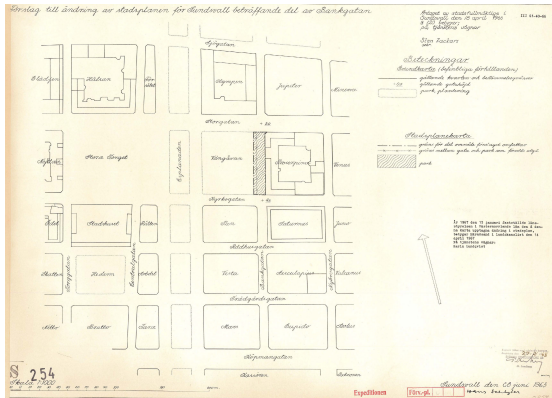
Det innebär att den karta som använts av Rösblad inte är den korrekta av stadsfullmäktige beslutade och av Kungl. Maj:t fastställda stadsplanen.

Senare stadsplaner/detaljplaner under 1900-talet

När det senare gjorts ändringar i 1890 års stadsplan har inget kvarter eller någon byggrätt redovisats på Stora torget. Ett exempel är en stadsplan för Bankgatan vid Vängåvan som ändrats till parkmark, fastställd 1967. På stadsplanekartan anges under Beteckningar en heldragen linje för gällande kvarters och bestämelsegränser.

För Stora Torget redovisas ingen kvartersgräns, vilket det borde ha gjorts om "gällande plan" hade tolkats som att där fanns en byggrätt för kvarteret Måttan.

Sundsvalls stenstad som en del i stadsbyggnadshistorien

Att den stora öppna plats som skapades i 1890 års plan varit intressant ur kulturhistorisk synpunkt vad gäller stadsplanering och stadsbyggande är väl dokumenterat. Ett exempel är en artikel av Anders Åman i tidskriften Arkitektur 1964.

Utdrag ur

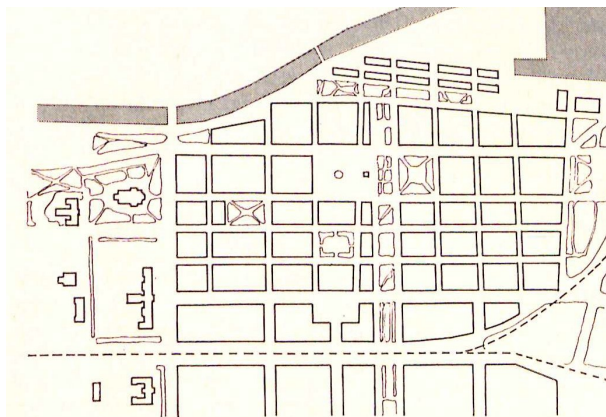
ARKITEKTUR 1964, nr 8

Stadsfullmäktiges alternativ var en stad av sten rest på den gamla stadsplanen i vilken endast Storgatan, Rådhusgatan och ett par av tvärgränderna föreslogs breddade. Det blev efter långa diskussioner detta förslag som för godkännande insändes till Stockholm. Inom överintendentensämbetet menade man att gatorna var för trånga och att bebyggelsen skulle bli alltför tät. Kungl. Maj:t däremot godkände stadsfullmäktiges förslag, ehuru med ett viktigt tillägg. Den av byggnadsnämnden hävdade brandallén skulle i höjd med torget dela staden i två hälfter. Denna breda esplanad skulle skära av hela kvartersraden öster om torget med halva dess bredd, vilket fick den självklara följderna att torget och Vängåvan komprimerades samman till en platsbildning av ovanlig magnificens.

Den breddade Storgatan, Esplanaden, den nya torgbilden och det viktiga förbehållet att staden skulle uppföras uteslutande av sten var de drag hos den nya stadsplanen, som skulle ge stadsbilden en ny karaktär.

SUNDSVALL — STADSBRANDEN OCH STENSTADEN

Av fil. lic. Anders Åman

Innerstaden, byggd enligt 1890 års stadsplan

■ The town centre, built according to the 1890 plan

Sundsvalls översiktsplan och riksintresset

I den nu gällande översiktsplanen för Sundsvall behandlas riksintressena.

Utdrag ur ÖP 2021 och MKB Sundsvalls kommun:

Kulturmiljö

Vision

Vår stad och våra bostadsområden berättar om vårt kulturarv. Odlingslandskapet berättar om vår kulturhistoria och ger vackra utblickar i ett öppet landskap med höga natur- och kulturvärden. Kulturen och kulturmiljöerna spelar stor roll för vårt välbefinnande och är en drivkraft för kreativitet.

Riktlinjer

- Kommunen ska i planering, tillståndsgivning och verksamhet skydda områden med höga kulturvärden.
- Alla områden och miljöer har kulturarvsvärden och även i de flesta fall estetiska och andra upplevelsevärden som ska beaktas i alla plan- och bygglovärenden.
- Odlingslandskapets kulturvärden ska beaktas i plan- och bygglovärenden på landsbygden med hänsyn till lokala byggnadstraditioner, odlingsmark och fornlämningar.
- Som stöd för en god kulturmiljöhänsyn i plan- och bygglovärenden bör kunskapen om Sundsvalls kulturmiljövärden hållas samlad och aktuell.

Riksintressen

Geografiska områden som är av nationell betydelse för en rad olika samhällsintressen kan pekats ut som riksintressen. Områdena kan vara viktiga av olika skäl tex genom att de har naturvärden eller kulturvärden som är så ovanliga att de är viktiga för hela landet. Det kan också vara så att områdena är viktiga för att de ska användas till vägar, järnvägar eller vindkraft. Områdena kan också vara viktiga för näringar som rennärningen eller fisket.

Hur bestäms vilka områden det gäller?

Bestämmelserna om riksintresse finns i miljöbalken. Statliga myndigheter med ansvar för olika sektorer har fått i uppgift att ange områden för sina respektive sektorer som myndigheterna anser är av riksintresse. Anspråken från olika myndigheter ska sedan behandlas i kommunernas översiktsplanering och i det arbetet är det länsstyrelsen som företräder de statliga intressena i dialog med kommunen.

Vad innebär det att ett område pekats ut som riksintresse?

Ur plansynpunkt är det bara när markanvändningen ska ändras som det kan få någon betydelse att ett område är av riksintresse. Pågående markanvändning påverkas alltså inte. Om den ändrade markanvändningen skulle innebära "påtaglig skada" i lagens mening på ett riksintresse så är huvudregeln att ändringen inte bör genomföras.

Planförslaget i förhållande till riksintressen i Sundsvalls kommun

I ÖP2021 redovisas riksintressena i planeringskartan på webben samt i en bilaga till MKB i tabellform där också eventuella konflikter mellan riksintressen och kommunala intressen noteras. I vissa fall föreslås ändrad markanvändning inom ett område av riksintresse men där den ändrade markanvändningen inte bedöms påverka riksintresset negativt. I vissa fall föreslås förändringar som påverkar riksintresset positivt. Även detta finns noterat i tabellen.

Riksintresse för kulturmiljö, MB 3 kap 6§				
Namn	Id	Beskrivning	Kommunens planer	Intressekonflikter
Stenstaden	81006	Stadskämans rutnätsplan som i grunden härstammar från 1600-talet och de förändringar och utvidgningar som genomfördes vid 1800-talets slut. Stenstadsbebyggelsen som tillkom under en kort period efter den förödande branden 1888. Stenstaden och Stenhammaren ingår i samma riksintresseområde, Y8.	Förtätning av Stadskämnan med anpassning till kulturmiljö. Resecentrum och nergrävning av järnväg genom staden	Anpassningar till och förändringar av riksintresset

Utvecklingsområden

Stadskärnan

Sundsvalls stenstad ska fortsätta att utvecklas som en tät och attraktiv innerstad med en blandning av bostäder, handel, service, näringsliv och kulturutbud. Nätet av stråk och stadsrum binder ihop staden och skapar struktur. Befintliga byggnader ska leva och vårdas, de är viktiga för karaktären och kopplingen till stadens historia.

Staden blir tätare i takt med att lucktomter bebyggs. Stadskärnan ska vara en attraktiv och levande plats där många vill arbeta, bo, studera och tillbringa sin lediga tid.

Sundsvall har en vacker och attraktiv stadskärna som med sin homogena 1890-talskaraktär är unik i Sverige. Området utgörs av kvartersmark med ett antal lucktomter i stadsbebyggelsen. Dessa används till stor del för parkering. Lucktomterna är i huvudsak detaljplanlagda för handel, kontor och bostäder. Det är i första hand kring Selångersån som det finns utrymme för omvandling.

Sundsvalls stenstad ingår, tillsammans med området Stenhammaren på Södermalm, i riksintresse för kulturmiljövården (Sundsvall Y8). Många av byggnaderna är kulturminnesmärkta. Kulturvärdena är en tillgång för utvecklingen och stenstadens kvaliteter ska tas tillvara och utvecklas. En fortsatt satsning på belysning ska göras,

god tillgänglighet. Att förtäta i Stenstaden innebär att bebygga de lucktomter som finns och att inordna sig i den befintliga kvartersstrukturen och under de karaktärsdrag som är typiska för Stenstaden. Nya byggnader ska utformas med hög kvalitet.

Riktlinjer:

Delområden i stadskärnan där särskilda riktlinjer gäller.

Ny bebyggelse inom Stenstan

(Gäller delområde 1)

- Husen placeras i täta kvarter i tomtlinjen med entréer mot gatan, växtlighet begränsas mot gatan.
- Ny bebyggelse ska hålla hög arkitektonisk kvalitet.
- Husen byggs som flerfamiljstyp med butiker eller annan publik verksamhet i bottenvåningen, samt av flexibel typ i övrigt (kontor eller bostäder) och i tre – fyra våningars höjd med inredd vind. Taken företräddelsevis som brutna resp. valmade sadeltak.

Kvartersbebyggelsen

(Gäller delområde 1-5)

- Stenhusbebyggelse utgående från 1888-års byggnadsordning (alla byggnader uppförda under 1890-talet, men även alla uppförda under 1900-talets första decennium vilka huvudsakligen tillhör samma tradition) tryggas för framtida utvecklingsperspektiv.
- Relationen mellan gatumark och kvartersmark bibehålls.
- Gaturummens proportioner bevaras (dvs förhållandet mellan hushöjder och gatans bredd).
- För att stärka stadskärnans attraktionskraft kan det finnas behov av att öka mängden bostäder och verksamheter i befintliga byggnader och kvarter. Förändringar inom byggnadernas volymer och kvarterens gårdsrum kan medge en större täthet. 1800-talets rika takarkitektur kan utgöra inspiration till att utveckla vindar och kvarterens taklandskap med nya ytor och funktioner.

Rutnätsplanen

(Gäller delområde 1-2)

- Planens grundläggande strukturer med rutnät av gator och rektangulära kvartersindelningar, tydliga avgränsningar av gatumark, torg, parkmark och tomtmark säkerställs. Alla avvikelser som leder till otydlighet ska prövas separat mot riksintressevärdet.

Översiktplanen uttrycker, som utdragen ovan visar, mycket tydligt hur hänsyn skall tas till riksintresset Stenstan (Y8).

” Kommunen ska i planering, tillståndsgivning och verksamhet skydda områden med höga kulturvärden. Alla områden och miljöer har kulturarvsvärden och även i de flesta fall estetiska och andra upplevelsevärden som ska beaktas i alla plan- och bygglovärenden.”

” Planens grundläggande strukturer med rutnät av gator och rektangulära kvartersindelningar, tydliga avgränsningar av gatumark, torg, parkmark och tomtmark säkerställs. Alla avvikelser som leder till otydlighet ska prövas separat mot riksintressevärdet.”

” Relationen mellan gatumark och kvartersmark bibehålls. Gaturummens proportioner bevaras (dvs förhållandet mellan hushöjder och gatans bredd).”

Sammanfattning

Utredningen visar att Sundsvalls stadsfullmäktige den 15 juli 1889 mycket tydligt beslutat att tomterna i kv Måttan ”utläggs som öppen plats”. I den stadsplan som skickas in till Kungl Maj:t för fastställelse finns inte någon byggrätt mellan Stora Torget och Vängåvan. Kungl. Maj:t fastställer stadsplanen 31 januari 1890 och anger uttryckligen att ”kvarteret Måttan skall utläggas till öppen plats” enligt stadsfullmäktiges förslag.

När staden 1891 sammanfattar hela den komplicerade stadsplaneprocessen på en stadsplanekarta finns inte kvarteret Måttan med. Staden, stadsfullmäktige, ville skapa en stor och pampig öppen plats i Sundsvalls stenstad, från Stora Torget över Esplanaden till Vängåvan. När stadsplanen fastställs på nytt 1907, efter införandet av en ny stadsplanelag, är det samma karta som redovisas.

Det är den stadsplan som fortfarande gäller för Stora Torget och Vängåvan.

Den process som leder fram till den här stadsplanen är mycket intressant och viktig ur kulturhistorisk synpunkt vad gäller de värderingar som ledde fram till besluten både i Sundsvalls stad och hos Kungl. Maj:t. Detta stärker riksintressets värden vad gäller det stora öppna stadsrum som Stora Torget och Vängåvan utgör idag. Detta har också tydligt markerats i riksintressebeslut och –beskrivning:

Riksintressebeskrivning beslutad av RAÄ 1996:

Motivering:

Stadsmiljö och centrum i en industriregion. Unikt uttryck för sågverksindustrins expansion och det sena 1800-talets burgna stadsbyggande med storstadsmässiga ambitioner samt parallellt härmed utbyggd arbetar- och hantverkarförort.

Uttryck för riksintresset:

Stadskärnans rutnätsplan som i grunden härstammar från 1600-talet och de förändringar och utvidgningar som genomfördes vid 1800-talets slut. Stenstadsbebyggelsen som tillkom under en kort period efter den förödande branden 1888. Hamn- och järnvägsmiljöer. Stenhammaren med träbebyggelse, karaktäristiska uthus och trädgårdar.

Riksintressebeskrivning från 2015, (material framtaget i samband med länsstyrelsens översyn av riksintresseområden för kulturmiljövärden under 2015):

”Stadsplaner från mitten av 1800-talet kännetecknas av de då nya inslagen av grönstråk i form av esplanader, alléer och parker. Landets städer, som framförallt bestod av trähusbebyggelse eldhärdades ofta under 1700- och 1800-talen. De planerade och planterade öppna stadsrummen var en reaktion för att skydda mot nya bränder. I Sundsvall är detta mycket tydligt. Efter tre stadsbränder som var och en ödelagt i stort sett hela staden, anlades det i slutet av 1800-talet en bred esplanad som delar in stadskärnan i två delar. Esplanaden, Stora torget med Stadshuset och parkanläggningen Vängåvan skapar ett storslaget och öppet område i den annars täta stadskärnan. Detta öppna stadsrum med planteringar, till vilket viktiga byggnader är knutna, är typiskt för sin tid och förstärker Sundsvalls storstadsmässiga uttryck vilket har ett starkt värde för riksintresset.”

Riksintresset finns tydligt beskrivet i kommunens översiktsplan och där finns också tydliga riktlinjer för hur hänsyn skall tas till riksintresset:

” Kommunen ska i planering, tillståndsgivning och verksamhet skydda områden med höga kulturvärden. Alla områden och miljöer har kulturarvsvärden och även i de flesta fall estetiska och andra upplevelsevärden som ska beaktas i alla plan- och bygglovärenden.”

” Planens grundläggande strukturer med rutnät av gator och rektangulära kvartersindelningar, tydliga avgränsningar av gatumark, torg, parkmark och tomtmark säkerställs. Alla avvikelser som leder till otydlighet ska prövas separat mot riksintressevärdet.”

” Relationen mellan gatumark och kvartersmark bibehålls. Gaturummens proportioner bevaras (dvs förhållandet mellan hushöjder och gatans bredd).”

Den ovan beskrivna stadsplaneprocessen för 1890 års stadsplan resulterade i ett mycket tydligt och medvetet beslut, både i Sundsvalls stad och av Kungl. Maj:t, att skapa den öppna platsen Stora Torget – Vängåvan. Detta var ett uttryck för det sena 1800-talets ambitiösa stadsplaneideal. Kommunens översiktsplan och dess hänsynstagande till riksintresset är ett mycket starkt argument för att bevara och stärka den stora, ”magnifica” öppna platsen Stora Torget – Vängåvan.

Sammanfattat av
Mats Henriksson

Tidigare Länsarkitekt Västernorrlands län, stadsplanerare/samhällsplanerare Sundsvalls kommun

Utredningen bygger på material och information som tagits fram i samarbete med bla

Ragnhild Widgren	Tidigare stadsplanerare Sundsvalls kommun
Gunvor Swenning	Tidigare kommunjurist, sekreterare byggnadsnämnden Sundsvalls kommun
Tom Sahlén	Tidigare arkivchef Sundsvalls kommun
Inger Liliequist	Tidigare antikvarie Sundsvalls kommun, länsantikvarie Västernorrlands län, riksantikvarie Riksantikvarieämbetet